

IV. ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ

УДК 336.71

О. В. Лисенок, асистент
кафедри банківської справи КНЕУ

КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ

Розглядаються різноманітні класифікації банківських ризиків та здійснюється їх критичний аналіз, а також наводиться удосконалена класифікація банківських ризиків з урахуванням власних змін та доповнень на основі проведеного аналізу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: банківські ризики, класифікація банківських ризиків.

На сьогодні в Україні ризик досить вагомо впливає практично на всі процеси, що відбуваються в політичній та економічній сферах. Неминучий ризик і в банківській системі. Проблема класифікації банківських ризиків та управління ними — сьогодні одна з найактуальніших. Дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених з питань ризиків у банківській діяльності знайшли відображення у працях І. А. Бланка, В. В. Вітлінського, О. В. Дзюблюка, О. Д. Заруби, А. М. Мороза, О. В. Пернарівського, Л. О. Примостки, П. С. Роуза, М. І. Савлука, Дж. Сінки, Е. Б. Ширінської та ін. І це не дивно, адже виникнення, формування та становлення банківської системи в умовах ринкової економіки, особливо в Україні, завжди супроводжується ризиками втрат та банкрутства банків.

Слід відмітити, що не дивлячись на швидке розповсюдження практики управління ризиками в банках, дотепер не існує однозначного визначення «банківського ризику». Практично будь-яке розуміння даної економічної категорії є законним, оскільки так чи інакше відображає різні очікування вищого керівництва банків і органів контролю.

На нашу думку, *банківський ризик* — це загроза втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання запланованих доходів, а також потенційна можливість одержати додатковий прибуток у разі реалізації певних, притаманних для банку, фінансових ризиків.

Необхідність класифікації банківських ризиків є дуже важливою не лише з теоретичної точки зору, а й з практичної, оскільки від її точності залежать правильність кількісної оцінки ризиків, відповідність у застосуванні методів уникнення та зниження ступеня ризи-

ку, а отже, й ефективність функціонування самої системи банківського ризик-менеджменту. Тобто, результати класифікації є вихідними даними для подальшого процесу дослідження ризиків.

Варто зауважити, що на сьогодні існує безліч різноманітних варіантів та підходів до класифікації банківських ризиків. Кожен автор чи група авторів пропонують власні класифікаційні ознаки, вибираючи сферу функціонування ризиків. Ми поставили за мету згрупувати схожі класифікації, виділити найдосконаліші з них та запропонувати власну, удосконалену класифікацію банківських ризиків.

Отже, *класифікація банківських ризиків № 1* (табл. 1), запропонована групою фахівців на чолі з О. І. Лаврушиним [1, с. 343—349].

Таблиця 1

КЛАСИФІКАЦІЯ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ № 1

Елементи класифікації	Вид ризику
1. Тип або вид комерційного банку	1.1. Ризик спеціалізованого банку 1.2. Ризик галузевого банку 1.3. Ризик універсального банку
2. Сфера впливу чи виникнення банківського ризику	2.1. Зовнішні ризики 2.2. Внутрішні ризики
3. Склад клієнтів банку	3.1. Ризик роботи з крупними клієнтами 3.2. Ризик роботи з дрібними клієнтами
4. Метод розрахунку ризиків	4.1. Ризик окремих банківських операцій 4.2. Комплексний (загальний) ризик банку
5. Ступінь банківського ризику	5.1. Повний ризик 5.2. Помірний ризик 5.3. Низький ризик
6. Розподіл ризику в часі	6.1. Минулий ризик 6.2. Поточний ризик 6.3. Майбутній ризик
7. Характер обліку ризику	7.1. Ризик по балансових операціях 7.2. Ризик по забалансових операціях
8. Можливість управління банківськими ризиками	8.1. Відкриті ризики, що не підлягають регулюванню 8.2. Закриті ризики, що підлягають регулюванню
9. Засоби управління ризиками	9.1. Використання плаваючих процентних ставок 9.2. Проведення політики диверсифікації 9.3. Страхування кредитів тощо

Наведеної вище класифікації також дотримуються такі науковці, як А. В. Хмеленко та В. Я. Вовк [2, с. 55], автори навчального посібнику «Банківський менеджмент» за редакцією О. А. Кириченка [3, с. 295]. Подібна класифікація здійснена такими економістами, як Н. І. Волковою [4, с. 88] та В. А. Москвіним [5, с. 77].

Відмітимо, що *класифікація банківських ризиків № 1* є загальносистемною і переслідує ціль не просто переліку всіх видів банківських ризиків, а створення певної системи, яка б дозволяла банкам не упустити окремі їх різновиди при визначенні загального розміру ризиків у комерційній діяльності банківських установ.

Недоліками наведеної вище класифікації являється те, що вона є надто широкою і не має чітко виділеної структури щодо рознесення по групах головних видів банківських ризиків, таких як кредитний, процентний, валютний та ризик ліквідності.

Чимало авторів усі банківські *ризики* поділяють на *зовнішні та внутрішні* [6, с. 33; 7, с. 42; 8, с. 6—7; 9, с. 318]. Така класифікація є найпоширенішою в економічній літературі й запропонована нами як *класифікація № 2*.

Згідно із системою класифікації банківських ризиків, запропонованою Севруком В. Т., до зовнішніх ризиків відносяться: ризик країни, валютний ризик та ризик стихійних лих. До внутрішніх ризиків він відносить: ризики, пов'язані із специфікою клієнтури банку, ризики, пов'язані з характером банківських операцій (по балансових чи позабалансових операціях, по активних чи пасивних операціях), ризики, пов'язані з видом комерційного банку [8, с. 6—7].

Відмітимо, що така класифікація є, на наш погляд, досить повною та змістовною, але в той же час дещо і суперечливою. Адже валютний ризик банку повинен належати до внутрішніх ризиків, оскільки на сучасному етапі розвитку банківської системи комерційні банки мають у своєму розпорядженні певний набір економічних методів та фінансових інструментів, що дозволяє їм керувати валютним ризиком.

Банківські ризики поділяють на зовнішні та внутрішні також такі вчені, як З. М. Бор та В. В. П'ятенко. На їхню думку до зовнішніх відносяться ризики, що не пов'язані з діяльністю банку чи конкретного клієнта (політичні, економічні та інші ризики). Внутрішні ризики, в свою чергу, вони ділять на втрати від основної та допоміжної діяльності банку. Перші з них являють саму поширену групу ризиків, це — кредитний, процентний, валютний і ринковий ризики. Другі включають у себе втрати від фор-

мування депозитів, ризики по нових видах діяльності, ризики банківських зловживань [7, с. 42].

Зауважимо, що в наведеній вище класифікації зовнішні ризики доцільно поділити на політичні та макроекономічні, а не на політичні та економічні, оскільки втрачається сенс такого поділу. Тому що поняття економічні ризики є надто широким і під ними можна зрозуміти як внутрішні економічні ризики для банку, так і зовнішні, які залежать від економічної політики держави. Поділ внутрішніх ризиків, на нашу думку, також є дещо не точним, оскільки втрати від формування депозитів слід віднести до втрат від основної діяльності, адже формування комерційними банками депозитів історично відноситься до операцій, які є основними для банку.

На думку авторів «Банківського портфеля — 2», внутрішні ризики пов'язані з техніко-організаційною сферою діяльності банків. До зовнішніх ризиків вони відносять ризики ліквідності та ризики успіху. Перші охоплюють депозитний, кредитний та ринковий ризик, а до ризиків успіху відносять: ризик країни, галузевий, процентний і валютний ризики [9, с. 318]. Дана класифікація є, на нашу думку, вкрай суперечливою та не зовсім коректною, оскільки, як відомо, ризик ліквідності, процентний, валютний та кредитний ризики відносяться до внутрішніх ризиків, а ризик країни та галузевий ризик до зовнішніх.

Проаналізувавши вище згадані літературні джерела щодо поділу банківських ризиків на зовнішні та внутрішні, ми дійшли висновку, що найбільш точно, повно та змістовно *класифікація банківських ризиків № 2* здійснена Л. О. Примостокою (рис. 1) [6, с. 33].

Таку класифікацію, на наш погляд, можна застосовувати як для універсальних, так і спеціалізованих банків, оскільки вона охоплює весь спектр основних ризиків. У ній чітко відмежовано зовнішні та внутрішні ризики, а останні конкретизовано як фінансові, які безпосередньо пов'язані з грошовими втратами для банку та функціональні, які прямого відношення до прибутку банку не мають. Проте класифікація банківських ризиків Л. О. Примостоки містить і певні недоліки. Ми вважаємо, що інфляційний ризик входить до складу макроекономічних ризиків, документарний ризик — операційних ризиків і ризик трансакції — до складу технологічних ризиків. Звідси й висновок, що інфляційний, документарний та ризик трансакції для спрощення системи класифікації банківських ризиків доцільно було б не відображати.

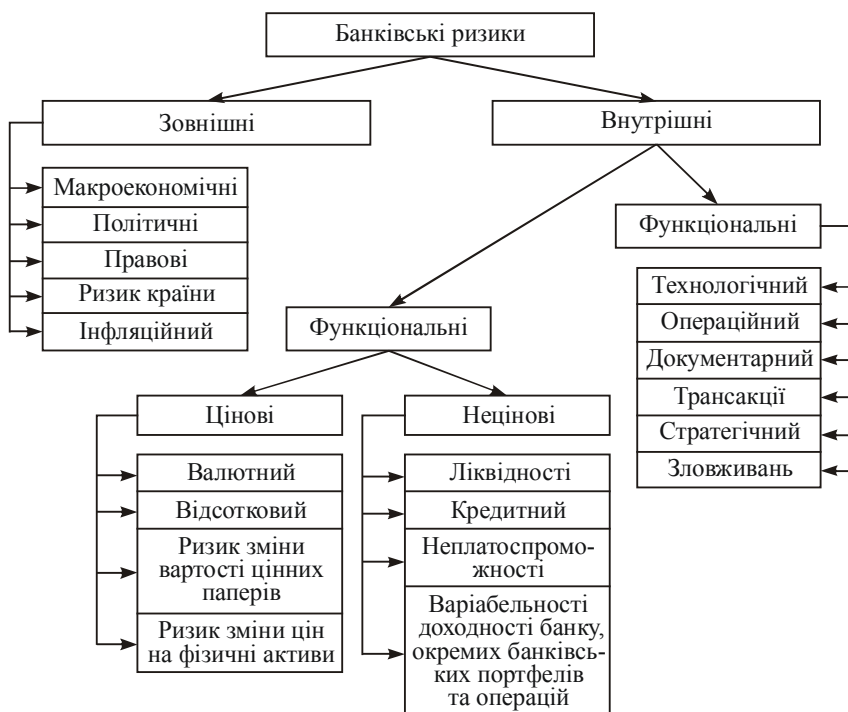

Рис. 1. Класифікація банківських ризиків № 2

Отже, як уже зазначалося вище, поділ ризиків на зовнішні та внутрішні застосовує чимало вчених-економістів. Але варто також зауважити, що згідно точки зору А. М. Тавасієва, ризики для банків не бувають внутрішніми чи зовнішніми. Внутрішніми чи зовнішніми можуть бути тільки фактори (причини, джерела) виникнення ризиків [10, с. 143]. Без сумніву, логіка тут звичайно є, проте таке твердження скоріш за все стосується самої природи виникнення банківських ризиків.

Деякі науковці та економісти поділяють банківські ризики на три категорії [11, с. 51; 12, с. 224]: фінансові ризики, функціональні ризики та інші по відношенню до банку зовнішні ризики.

Подібну класифікацію пропонує і зарубіжний вчений Х. Путнем. Він лише функціональні ризики називає ризиками фінансових послуг чи ризиками реалізації [13, с. 1—25].

Проте, якщо згідно такої класифікації, фінансові та функціональні ризики поєднати у категорію внутрішніх банківських ризиків, то отримаємо класифікацію банківських ризиків № 2, тобто

класифікацію, згідно якої банківські ризики поділяються на внутрішні та зовнішні.

Варто також відмітити, що ряд авторів, класифікуючи банківські ризики, виділяють лише їх види. Наприклад, О. Д. Заруба виділяє такі види банківських ризиків, як: систематичний ризик, несистематичний ризик, селективний, часовий ризик, ризик законодавчих змін, ризик ліквідності, кредитний, інфляційний, процентний, валютний, операційний ризики, ризик країни інвестування, ризик підприємства тощо [14, с. 95—99].

Е. Б. Ширінська називає такі фінансові ризики банку: ризик зниження достатності капіталу, кредитний ризик, ризик незбалансованої ліквідності, процентний, ціновий, валютний ризики, технологічний (операційний) ризик [15, с. 9].

В. М. Усоскін зазначає, що відомо три головних види портфельних ризиків для банку, це — кредитний ризик, ризик ліквідності та ризик зміни процентних ставок [16, с. 26—27]. Здійснена ним класифікація є вкрай вузькою і не розкриває повного набору ризиків, на які може наражатися банк.

Наведений вище перелік банківських ризиків О. Д. Зарубою, Е. Б. Ширінською та В. М. Усоскіним не має нічого спільного з класифікацією банківських ризиків, адже сама по собі класифікація передбачає наявність чітко визначеної системи поділу банківських ризиків: від їхнього поєднання у певні групи до визначення конкретного їх виду, який відноситься до тієї чи іншої групи.

Далі розглянемо **класифікацію банківських ризиків під № 3**, запропоновану в документі Національного банку України. Цей документ має наступну назву: «Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків», затверджені постановою Правління НБУ від 15 березня 2004 р. № 104. Методичними вказівками визначено дев'ять категорій ризиків, які притаманні діяльності банків і які має оцінювати банківський нагляд, а саме: *кредитний, ліквідності, зміни процентної ставки, ринковий, валютний, операційно-технологічний, репутації, юридичний, стратегічний*.

Визначені дев'ять ризиків відповідно до підходів Національного банку умовно поділено на дві категорії: ризики, що піддаються кількісній оцінці, та ризики, що не піддаються кількісній оцінці (рис. 2) [17].

Такий розподіл ризиків здійснено в основному для цілей банківського нагляду. Водночас, вітчизняні банки мають змогу скласти власну класифікацію ризиків, але у рамках класифікації, визначеної Національним банком України, а в разі необхідності — розширити перелік ризиків з метою вдосконалення практики управління ними.

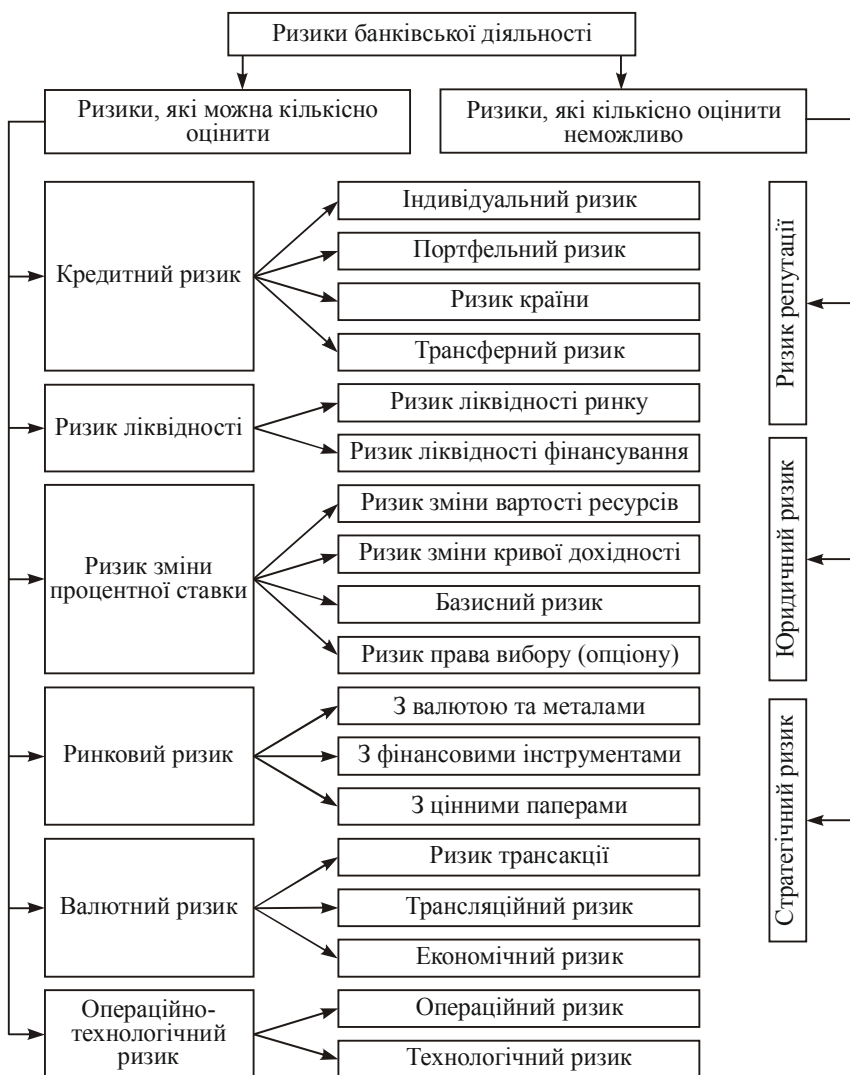

Рис. 2. Класифікація банківських ризиків № 3

Таким чином, розглянуті вище класифікації дають нам можливість представити удосконалену **класифікацію банківських ризиків № 4** з урахуванням власних змін та доповнень (рис. 3).

Рис. 3. Класифікація банківських ризиків № 4

Така класифікація, на нашу думку, більш повною мірою відображає як вимоги Національного банку України, так і визначає найпоширеніші банківські ризики. В ній вперше згадується такий банківський ризик, як моральний. Під *моральним ризиком* у банківській справі ми розуміємо прагнення акціонерів та/або керівників банку здійснювати операції з підвищеною прибутковістю, перекладаючи притаманний ризик таким операціям на третю сторону, якою можуть бути вкладники банку, інші кредитори чи держава.

Отже, підсумовуючи розгляд питання про класифікацію банківських ризиків, варто відмітити, що існує велика кількість ризиків, які виділяються тими чи іншими авторами відповідних наукових праць, проте розглянуті вище класифікації можуть слугувати своєрідними рамками для систематизації ризиків, оскільки застосування детальніших класифікацій, які враховували б усі види банківських ризиків, на практиці неможливо, та й не доцільно. Необхідність та критерії класифікації у кожному конкретному випадку повинні бути обумовлені спеціалізацією банку і задачами аналізу.

Література

1. Банковское дело / Под ред. О. И. Лаврушина. — М.: Банковский и биржевой науч.- консульт. центр, 1992. — 428 с.
2. Хмеленко О. В., Вовк В. Я. Кредитування та контроль: Навч. посібник. — Х.: Інжек, 2004. — 240 с.
3. Банківський менеджмент: Навч. посібник / За ред. О. А. Кириченка. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Знання-Прес, 2002. — 438 с.
4. Волкова Н. И. Управление банковской деятельностью: Учебн. — практ. пособие. — Донецк: Юго-восток, 2003. — 338 с.
5. Москвин В. А. Управление рисками при реализации инвестиционных проектов: рекомендации для предприятий и коммерческих банков. — М.: Финансы и статистика, 2004. — 352 с.
6. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2004. — 468 с.
7. Бор З. М., Пятенко В. В. Менеджмент банков: Организация, стратегия, планирование. — М.: ДИС, 1997. — 284 с.
8. Севрук В. Т. Банковские риски. — М.: Дело ЛТД, 1994. — 72 с.
9. Банковский портфель — 2 (Книга банковского менеджера. Книга банковского финансиста. Книга банковского юриста) / Отв. ред. Ю. М. Коробов, Ю. Б. Рубина, В. И. Солдаткин. — М.: СОМИНТЭК, 1994. — 752 с.
10. Банковское дело. Управление и технологии: Учеб. пособие для вузов / Под ред. А. М. Тавасиева. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. — 353 с.
11. Воцилко М. Основи управління ризиками у банківській справі // Вісник НБУ. — 2001. — № 12. — С. 51—52.
12. Система банківського менеджменту: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / А. Т. Головкин, В. І. Грушко, М. П. Денисенко та ін. — К.: ІНКІОС, 2004. — 479 с.
13. Блуфффорд Х. Путнем, Маргарет Е. Озиус. Банковское дело и финансовое управление рисками. — Вашингтон: Институт экономического развития Мирового банка, 1992. — 266 с.
14. Заруба О. Д. Банківський менеджмент та аудит. — К.: Лібра, 1996. — 224 с.
15. Ширинская Е. Б., Пономарева Н. А., Купчинский В. А. Финансово-аналитическая служба в банке: Практическое пособие. — М.: ФБК-ПРЕСС, 1998. — 144 с.
16. Усоскин В. М. Современный коммерческий банк: управление и операции. — М.: ИПЦ «Вазар — Ферро», 1994. — 320 с.
17. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків», затверджені Постановою Правління НБУ № 104 від 15 березня 2004 року.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2006